

Gæsteforelæsningsen ved Gary Horlacher, den 14. maj 2003: Skolemandtaller i det 18. århundrede

Det er ikke sædvanen, at foreningens foredrag efterfølgende refereres i bladet. Men denne forelæsning var speciel, arrangeret, fordi Gary Horlacher fra Utah var i København som led i sine studier.

Som led i mit arbejde med at vedligeholde samlingen af links på www.genealogi-kbh.dk blev jeg for nogen tid siden opmærksom på, at Gary Horlacher har lagt et stort arbejde i sin hjemmeside www.horlacher.org. Efterfølgende har vi holdt kontakten ved lige via e-mails, og nu lykkedes det så at hilse på ham.

BAGGRUND

Gary startede med at fortælle om sin baggrund. Skønt født i USA og bosat i Utah har han ikke desto mindre et godt kendskab til danske, norske og tyske forhold. Det ses også af hans hjemmeside og flere steder på linksiden. Han har danske tipoldeforældre, som drog til Utah (se www.ldsep.org). En oldefar var slagter i Tyskland (derfra stammer hans tyske efternavn), og i øvrigt er der meget dansk blod i slægten. Han har været missionær for De Sidste Dages Hellige i Norge og har derigennem lært norsk. Endelig har han haft ansvaret for den danske samling i Salt Lake City, hvor han har kunnet yde læsehjælp til forskerne. I øjeblikket er han doktorstuderende, dvs. han samler materiale til sin doktorgrad i "family science", og det foregår delvis i København og Viborg. Studiet af family science, familievidenskab, drejer sig f.eks. om statistikker og børneopdragelse og passer fint sammen med hans interesse for slægtsforskning, hvor han startede som 12-årig. Han studerer ved mormonernes universitet. Studiet betales af ham selv, dels ved undervisning, dels ved hussalg.

Han gennemførte forelæsningsen på norsk.

En del af Gary's hjemmeside drejer sig om Skolemandtaller:
www.horlacher.org/denmark/school/index.htm

SKOLEMANDTALLER

Hvorfor beskæftige sig med skolemandtaller: Iflg. Gary er der i hvert fald tre gode grunde:

- Man kan køre fast i andre tællinger, først og fremmest folketællinger, som først findes fra 1787.
- Kirkebøgerne kan mangle.
- Kød på anerne, idet man finder mange oplysninger om livet i samfundet, koncentreret omkring skolerne.

Desuden kan man som ved andre kilder krydschecke med andre oplysninger for at kontrollere, om oplysningerne passer.

Man kan få identificeret "Jens Sørensen". Måske er der ikke noget skifte efter ham, måske er han kommet udensogns fra.

Gary har derfor lagt mange kræfter i at finde materiale, som kan erstatte manglende persontællinger før 1787. Skolemandtallerne er en af dem, optællingerne i 1700 er en anden. Her optalte man den mandlige befolkning på landet for at se, hvem der kunne bruges til soldater. Se omtalen i Slægt & Stavn 2001 nr. 3 og 4. Optællingen i de tre amter, som nævnes der, er købt hjem til foreningens bibliotek og kan lånes af medlemmerne ved henvendelse til *Gitte Høstbo*. Man kan også selv købe dem hos forfatteren.

I 1708 blev fattigloven vedtaget. Skoler blev obligatoriske, men blev kun delvis oprettet – især på Sjælland.

I 1720erne oprettede kronen Rytterskoler. Derfor fulgte godsejerne efter med godsejerskoler til fæsternes børn.

Fra 1739. Som et barn af pietismen vedtages en lov om, at alle fattige skal kunne komme i skole. Skolelærdommen omfattede dog især katekismusundervisning – som var nødvendig, hvis et barn skulle konfirmeres. Og var man ikke konfirmeret, kunne man hverken studere eller blive gift.

Kilderne

Materialet er næppe færdiganalyseret. Rundt om i arkiverne (læs senere) findes materiale, som ikke er analyseret og registreret ordentligt. Gary har fundet materiale fra 1753-1765 i Ålborg bispearkiv. Fra *Københavns amt* foreligger der kilder fra 1737, hvor der i alt var 19 skoler. I dette materiale nævnes skoleholderens navn i forbindelse med mandtallet. Det findes med ca. 1 års mellemrum. Dette materiale er skematisk lagt ud på hans internetside. Der blev holdt styr på elevernes fremmøde i forbindelse med de årlige bispevisitatser, og til hjælp for bispens udspørgen ligger der oplysninger om "Flittighed i Skolen" og oplysninger om, hvor ofte de har besøgt skolen hver måned. Kreativiteten med årsag til forsømmelse var stor allerede dengang. Et af eksemplerne var en overhead fra Herstedøster sogn, hvor også forældrenes navne er opgivet tillige med angivelse af, hvor langt børnene er nået i deres læsefærdighed. Originalmaterialet stammer fra Indkomne breve til amtmanden (LA Sjælland).

I Klemensker på Bornholm anføres i 1739 gårdnavnet i forbindelse med barnets navn og alder, evt. konfirmation. Selvfølgelig kan man også læse om viden i det boglige. De fleste elever er mellem 5 og 14 år gamle, men der er også nogle ældre. Det er de dumme, som ikke har klaret deres katekismus endnu.

I Vrejlev (ved Vrå) oplyses forældre, børn og alder. Der er lister over betalende elever (dem over 15) samt over skolens bidragydere.

Man må i nogen grad benytte sin fantasi, når man vil opspore skolemandtaller. De kan ligge hos alle embedsmænd med ansvar for skolevæsenet: Bisparkiver eller godsarkiver (varierer fra egn til egn), og de kan ligge midt imellem klager fra og om skolen. I Fortid og Nutid 1983 forsøger en artikel: "Breve til amtmanden. Kilder til 1700-tallets lokalhistorie" at udrede de spegede forhold. Den har tjent som inspiration for Gary Horlacher. Andre muligheder er provstearkiverne i forbindelse med indberetningerne. Muligvis findes der skolemandtaller i forbindelse med skattemandtallerne, og muligvis ikke for alle landsogne. Alle landsogne skulle have skoler, og det var jordbesiddernes ansvar. Derfor blev det f.eks. på Fyn godsejerne, som blev involveret i at gennemføre lovens krav. Der blev udarbejdet lister over, hvilke bygninger der kunne bruges til skole, eller om der skulle opføres en skolebygning, samt om man havde en person, der kunne undervise. Sidst men ikke mindst blev der udarbejdet lister over de børn, der skulle i skole. Og de ligger så i godsarkiverne.

Trods lovgivningen var det imidlertid svært at få børnene i skole. Det ses af de mange udeblivelser. Nogle kom slet ikke. Indstillingen hos deres forældre var: Hvorfor sende barnet i skole? Vi har selv klaret os udmærket uden at gå i skole.

Hvor findes skolemandtallerne?

Amtsarkiver, amtstuearkiver: København

Bisparkiver, provstearkiver og præstearkiver: Bornholm og Jylland

Godsarkiver: Fyn

Rigsarkivet: Rytterskolerne (samt evt. landsarkiverne hos embedsmændene).

I øvrigt hører Gary meget gerne fra læsere, som har kendskab til, hvor der findes skolemandtaller (evt. andre mandtaller) fra det 18. århundrede. Han kan kontaktes på adressen horlache@xmission.com

AFSLUTNING

For egen regning vil jeg tilføje, at jeg er meget imponeret over alt det, Gary får fra hånden. Ikke alene har han gennemtrawlet et stort antal kilder, han bekoster også mikrofichekopier af dem, så han kan sidde derhjemme og studere materialet. Og så både læser og forstår han det, skønt det er på et fremmedsprog. Sidst, men ikke mindst, kan alle andre blive delagtiggjort i det via hans hjemmeside. Den er på engelsk til glæde for udlændinge, som vil sætte sig ind i dansk genealogi, før de skal i gang med deres egen forslægt.

Erling Dujardin